

Medžio motyvas Jono Juškaičio poezijoje

Virginija BALSEVIČIŪTĖ-ŠLEKIENĖ
Lietuvos edukologijos universitetas

Pagrindinės sąvokos: *eglė, beržas, mirties tema, axis mundi.*

Analizuoti vieną motyvą yra rizikinga. Reikia būti tikram, kad jis funkcionalus, kad nėra tik peizažo detalė, o jo aptarimas padės priartėti prie esminių dalykų, prie giliųjų poetinio pasaulėvaizdžio klodų. Taip yra Jono Juškaičio lyrikoje, kurioje pastebima nuolatinė gamtos sudvasinimo tradicija, reflektuojamas kraštovaizdis, atsiskleidžia nacionalinės pasaulėjautos klodai, todėl medžio motyvas nėra netikėtas. Eilėraščiuose jis funkcionuoja įvairiais pavidalais – kaip konkretybė ir kaip abstrakcija, ryškėdamas egzistencinėse ir etinėse dimensijose. Apskritai Juškaičio kūryboje augmenijos yra daug, ji estetizuota, juntamas simbolizmo ir neoromantizmo paveldas, rytietiškos poezijos pamokos (*Dešimt žodžių jazmino žiedui*). Žodžiu, laukimo horizontai yra nemenki. Jie daugiausia nulemti valstietiškos kultūros, kurią reflektuoja didžioji Juškaičio poezijos dalis. Apskritai medžio vaizdinys nuo seno funkcionavo lietuvių mitologijoje, tautosakoje, etnografijoje, dažniausiai kaip archetipinė figūra, jungianti dangų, žemę ir požemį. Nemažą dalį šių prasmų yra perėmusi poezija. Išryškinti medžio motyvo subjektyvumą, jo autentiškas prasmes Juškaičio kūryboje ir yra šio straipsnio tikslas.

Reikia konstatuoti, kad Juškaičio atsirinkti tikrai lietuviški – tautiniai – medžiai: beržas, eglė, ąžuolas, gluosnis. Dar minima obelis – iš tėvo žemės, nuo ežios (Juškaitis 1994, 231). Medžio motyvas ryškinamas jau rinkinių pavadinimuose (*Eglė vasaros naktį*, *Dešimt žodžių jazmino žiedui*, *Lyra ant gluosnio*). Medžio motyvo svarbą pabrėžia ir rinkinių apipavidalinimas – medžių guoto buvusios tėvų sodybos vietoje nuotrauka ant viršelių (ypač naujesnių – *Tolimos dainos*, *Lyra ant gluosnio*).

Tikint, kad medžio motyvas nėra deklaratyvus, straipsnyje norima atkleisti jo prasmų lauką. Siekiant priartėti prie giluminės šio motyvo semantikos, analizuojami du eilėraščiai („Beržas“ ir „Eglė vasaros naktį“) iš rinkinio *Mėlyna žibutė apšvietė likimą*. Derėtų prisiminti, kad tai antrasis Juškaičio rinkinys, išleistas 1972 m., iš esmės keitęs tuometinės sovietinės literatūros situaciją, praturtinęs ją egzistencinėmis prasmėmis, atskleidęs žmogaus pasaulio sudėtingumą ir problemškumą. Jo poveikis buvo juntamas daugelį metų. Remiantis šiais eilėraščiais bus siekiama atskleisti ryškiausius medžio prasmų kontekstus J. Juškaičio kūryboje.

Eglė vasaros naktį

*Graži, kol žaibai nesudegė,
Piliakalny eglė –
Žalčių karalienė. Miglojo
Jai miglos, nes keitės diena
Naktim. Kaip stebuklas viena
Žvaigždė. Giedros žaibai. Migdolo*

*Tas metas, kai baltas vanduo
Ir žydi žolynai su ja.
Pelėdos akių valandoj
Ji šiaurės šaly senoje –*

*Tamsesnė už tamsą. Ai, ko jūs?..
Šakas kamuoliais nuridens
Jai vėtra vaizde iš vandens.
Jums šaltas nuo žemės lenks kojas
Keliai. Kaip žaibai jie šakojas
Pro atsuktą aušrai, pro liūdną
Be žolinių rūtų ir dūmų*

*Zapyškio bažnyčia,
O seną kaip titnago ugnį,
Apšvietusių baudžiavas. Ugdė
Liepsnos kapuose ji raudoną
Po žaibo medžiu pasiūbuonę,
Giedodama psalmėj vienu
Marų ir karų pelenu:
Ramybė jums.*

(Juškaitis 1972, 46)

Dominuojanti yra grožio kategorija („Graži <...> / Piliakalny eglė“) su itin stipria mitologine nuoroda, o tai ryškina kitas – religines ir etines eilėraščio prasmes. Itin dažna Juškaičio lyrikoje situacija – šviesi vasaros naktis, žvaigždėtas ir žaibų nutviekstas dangus. Žolynų žydėjimo metas. Tamsos ir paslapties laikas. Užuomina apie religinį kontekstą ryški jau pirmosiose eilutėse – „Kaip stebuklas viena / Žvaigždė“. Teksto pradžia yra semantiškai labai talpi, prisodrinta mitologinių ir religinių prasmų.

Gamtos refleksijoje ryškinama žmogaus pasaulio projekcija. Ji netikėtai įsiterpia į gamtos vaizdinius: „Ai, ko jūs?.. <...> Jums šaltas nuo žemės lenks kojas / Keliai.“ „Jūs“ yra problemiškas – šaltas, palinkęs, o keliai neaiškūs... Keliai šakojas kaip žaibai danguje – Juškaičio lyrikoje nuolat susiejami dangus ir žemė, jie

turi atitikmenis vienas kitame. Žemės keliai dažniausiai yra nulemti dangaus. O keliai šakojasi „<...> pro liūdną / Be žolinių rūtų ir dūmų // Zapyškio bažnyčia“, sugriautą, ištuštėjusią.

Sintaksės laisvumas eilėraštyje lemia semantinių ryšių paslankumą: „Ugdė / Liepsnos kapuose ji raudoną / Po žaibo medžiu pasiūbuone <...>“. Kas ką ugdė? Susidvejina vaizdiniai – bažnyčia atrodo kaip eglė, o eglė kaip bažnyčia, įgydami ryškų sakralumo matmenį. Eglė sujungia svarbiausias eilėraščio erdves – piliakalni, bažnyčia, kapines.

Teksto pabaigoje ryški religinė dimensija:

*Giedodama psalmėj vienu
Marų ir karų pelenų:
Ramybė jums.*

Marai ir karai yra dažni religinių giesmių motyvai, didžiųjų nelaimių ir išbandymų sinonimas. Iš krikščionybės ateina ir linkėjimas – „Ramybė jums“. Subjektui, juntančiam būties šaltį ir jos sudėtingumą, klaidumą, prisimenantį būties baudžiamą, linkima ramybės. Eglės figūra čia iškyla kaip subjekto būtį stabilizuojanti figūra, palaikanti ją gamtos ir religijos galiomis, suteikianti etinį pagrindą. Eilėraštis kuria senumo jausmą, tą sunkiai įvardijamą praeities substratą – sena šiaurės šalis, jos baudžiamos, sena ugnis. Ir tas praeities sunkumas palaiko subjekto dabartį. Eglė yra tarsi mediumas, jungiąs skirtingus laikus ir jų patirtį.

Beržo adoraciją turbūt pradėjo Adomas Mickevičius („O už visus mielesnis beržas plačiašakis“), ją noriai palaikė didžioji lietuvių lyrikų dalis, o visišką tapatybę pasiekė Paulius Širvys („Aš beržas, lietuviškas beržas...“). Stipri ji ir Juškaičio lyrikoje. „Baltas berže, kai savo žalumo smaragdais tu purtais / Su tavim aš einu kaip su burtais / Per žalią žemę... (J u š k a i t i s 1981, 17); „Laukuose beržai pakrikę / Geizeriais ugniniais stovi“ (J u š k a i t i s 1990, 89). Beržo palyginimas su geizeriu yra tikrai netikėtas, bet prasmingas, kadangi nuolat kuriamas medžio kaip *axis mundi* vaizdinys. Medis yra tai, kas atveria žemę, sieja su kitomis erdvėmis. Beržo-geizerio vaizdinys pasikartoja ir eilėraštyje „Beržas“:

*Baltas medi, mum su šerkšno briliantais brėžies tu
Baltose lyg beržas ir didžiulėse žiemos naktų
Mėnesienose, ir skruzdės bėga mum rūpliu
Per siūbuojančias žaras, kur paukščiai lekia iš roplių.
Žilos ožkos mum po beržu, lyg po geizeriu žaliu,*

*Tarp raudonų smilgų, barzdos jų su liūdėsiu perpus.
Links miškų keliuos berželiai – supsis laumės –
kaip varpus
Juos paskambins. Glėbiniai beržai audroj kaip jūroj gaus
Mum iš kapinių, kur sielvartas išauga lig dangaus.*

*Beržo lingė, beržo rykštė, beržo dūmas ir balta,
Mus apkabinus, amžino mūs poilsio lenta...
Stovi akyse prie kapo – tiek gyvenimo ir ši,
Ši žalia šaka, tarytum ja gyvenimą riši.*

*Juodai duonai ir raudonai ugniai, tragiškai graži,
Plėvesuoja ji kaip vėliava – nupurto pamaži
Knygų dulkes, nuo kurių tik – beržas sentimentalus.
Žilumu tu suverži melsvas girias, kaip metalus
Vandenį ir dangų mūs, kur ieško vienumos kalnai.
Lyg balta strėlė iš žemės lėk į širdis amžinai!*

(Juškaitis 1972, 48)

Šiame eilėraštyje beržas yra patekęs į nelengvai šifruojamas egzistencijos mįslės. Iš eilėraščio apie eglę atpažįstamas estetiškas kontekstas – beržas yra estetiškas objektas, visų pirma, vertas pasigėrėjimo. Vėl naktis, šįkart žiemos su „šerkšno briliantais“. Grožio, tragiško grožio motyvas pasikartoja ir tolesniame tekste: „Juodai duonai ir raudonai ugniai, tragiškai graži / Plėvesuoja ji kaip vėliava...“ Atpažįstamas polinkis mitologizuoti pasaulį – paukščiai lekia iš roplių, supasi laumės. Pasaulis yra senas („žilos ožkos“), jaučiama praeitis, nuolat išskylanti iš daiktų, iš gamtos.

Šiame Juškaičio eilėraštyje galima atpažinti Maironio „Uosio ir žmogaus“ tradiciją, kuri akcentuoja, kad žmogiškoji būtis greit praeina, o lopšys ir karstas visai čia pat:

*Beržo lingė, beržo rykštė, beržo dūmas ir balta,
Mus apsikabinus, amžino mūs atilsio lenta...*

„Beržo rykštė“ – neabejotinas tautosakinis paveldas, liudijantis senovės tikėjimą, kad medžio gyvybinė jėga gali būti perduota žmogui. Juškaičio lyrika ją yra perėmusi. Labiau nei Maironio eilėraštyje akcentuota mirties tema. Beržas skamba kaip varpas, jis pats yra iš kapinių, „kur sielvartas užauga lig dangaus“. Juškaitis yra rašęs, kad jo lyrikoje nėra minties, kurios būtų nepalytėjusi mirtis. Ir tas mirties stiprumas, visuotinumumas itin stiprus šiame eilėraštyje. Medis patenka į būti saugančių, ją teigiančių prasmų lauką, panašiai kaip ir anksčiau analizuotame eilėraštyje:

*Žilumu tu suverži melsvas girias, kaip metalus
Vandenį ir dangų mūs, kur ieško vienumos kalnai.
Lyg balta strėlė lėk į širdis amžinai!*

Gyvenimo yra nedaug („tiek gyvenimo“), bet jis yra saugomas. Mirties aki-vaizdoje teigiamas būties sąryšingumas, tiesiog kosminių jungčių buvimas tarp

dangaus, vandenų ir subjekto širdies. Keliskart įvardytas kolektyvinis subjektas „mes“ taip pat stiprina visuotinumą jausmą. „Geizerio“ ir „baltos strėlės“ figūros yra panašios. „Geizeris“ yra tai, kas išstrykšta iš žemės gelmių, pasiekdamas žemę ir dangų. Beržas yra *axis mundi*, pasaulio ašis, siejanti dangų, žemę ir kapines, mirusiųjų buveinę, gyvuosius ir mirusiuosius.

Abiejuose eilėraščiuose esama bendrų momentų. Medis yra siejamas su mirties tema, su būties sunkumu ir prieštaravimu, kurie visados juntami Juškaičio kūryboje. Bet abiem atvejais medis yra būtį stabilizuojanti figūra, humanizuojanti žmogaus pasaulį, suteikianti jam religinį ar egzistencinį turinį. Tam padeda medžio vaizdinyje vis ryškėjanti *axis mundi* figūra. Dviejų eilėraščių analizė patvirtina medžio motyvo archetipiškumą Juškaičio kūryboje. Tai sudaro medžio motyvo prasminį centrą – ryški Pasaulio medžio, *axis mundi* vizija ir stipri sąsaja su žmogaus būtimi, teigiant, kad ji jaučia nuolatinę mirties buvimą. Tai esminė Juškaičio poezijos ištartis.

Pasikartojantis Juškaičio eilėraščiuose yra ažuolo motyvas. Ypatingas jo ryšys su piliakalniu ir kalnu. Abiejuose – ir piliakalnyje, ir kalne – galima išvelgti jau minėtą *axis mundi* projekciją. Susieti su medžio vaizdiniu jie stiprina šią projekciją.

Vincas Vyčinas, tyrinėjęs senosios Europos kultūrą, akcentavo, kad būta atvejų, kai sutapdavo svarbiausios erdvės – namai, kapai ir šventyklos, ir vienas tokių prototipų buvusios Pirėnų uolos su gausybe atsišakojimų (Vyčinas 1994, 111). Senojoje lietuvių kultūroje jų atitikmeniu galima laikyti piliakalnį, kuris buvęs ir namai, ir šventykla, ir tvirtovė, o dažniausiai ir laidojimo vieta. Iš to gali kilti jo svarba, šios erdvės išskirtinumas, artėjantis prie sakralumo žmonių sąmonėje. Tą piliakalnio išskirtinumą junta ir Juškaitis, piliakalnį siedamas su ažuolu, patvirtinantis senuosius tikėjimus ir krikščionybės atributiką – ažuole prikalta koplytėlė. Taip ažuolas patenka į sakralių prasmių lauką: prie jo kamieno prikalta koplytėlė: „Ten prikaltą prie ažuolo radom užgimę / Koplytėlę ties pat šileliu...“ (Juškaitis 1990, 12). (Piliakalnis buvo svarbus ir eilėraštyje „Eglė vasaros naktį“.) Ažuolas asocijuojasi su laisva ir garbinga tautos egzistencija: „Laimingas, kad mūsų laikai neatskyrė, kad kilpos / Suspindusių upių išsaugojo kalnuos žalių / Švarių ažuolynų su bokštais...“ (Juškaitis 2003, 8).

Juškaičio poetiniame pasaulyje, paremtame daugiausia valstietiško gyvenimo realijomis, dominuoja konkretybė. Bet giliuosiuose jo poezijos kloduose funkcionuoja ir apibendrintas medžio vaizdinys, dažniausiai susijęs su girios ar miško erdvėmis. Labai išsiplėstų medžio semantika, jei kalbėtume apie šias erdves. Iš esmės yra teigiamai konotuotos girios ir miško erdvės – kaip gamtos gyvastingumo, amžinojo gyvybės rato garantas. Taip yra viename iš stipriausių Juškaičio eilėraščių – „Dangaus elegija“, kuriame reflektuojama daugelis itin svarbių jo idėjų: dievoieška, amžinybės ilgesys, mirties artėjimas, einantis laikas. O eilėraštis pradamas žodžiais „Nakty pasiklydau kaip girioj“. Ir visą vaizdinį formuoja medžio metafora, ir pati naktis pavadinama „žvaigždėtu medžiu“. Medžio metafora sutelkia daugelį eilėraščio vaizdų, jos asociatyvinės grandys yra išraižgiusios visą tekstą – žvaigždės lyginamos su lapais („Iš nakties geltoni lapai / Ten krin-

ta“), su sėklomis („žvaigždės lyg sėklos“), žvaigždynai su lizdais, o pati naktis, kaip jau minėta, lyginama su giria. Paukščių Takas atrodo „lyg žydintis gluosnis“ (Juškaitis 1984, 146–148).

Apibendrinant galima teigti, kad medžio figūra Juškaičio kūryboje akumuliuoja daugybę mitologinių prasmių, tai iš tiesų yra atpažįstamas archetipinis vaizdinys – *axis mundi*, bet jam suteikiama savarankiška ir originali interpretacija, kuriama sava asociacijų sistema. Medis iškyla kaip žmogiškąją būtį stabilizuojanti figūra, susijusi su verčių sistema, sujungianti erdves, laikus, gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius, liudijanti pasaulio vienovę, stojišką subjekto poziciją nuolat juntamos mirties akistatoje.

Literatūra

- Juškaitis 1972 – Jonas Juškaitis, *Mėlyna žibutė apšvietė likimą*, Vilnius: Vaga.
 Juškaitis 1981 – Jonas Juškaitis, *Tolimos dainos*, Vilnius: Vaga.
 Juškaitis 1990 – Jonas Juškaitis, *Pučia vėjas į širdį*, Vilnius: Vaga.
 Juškaitis 1994 – Jonas Juškaitis, *Pilnas vakaras nutilusios dainos*, Vilnius: Vaga.
 Juškaitis 2003 – Jonas Juškaitis, *Eglė vasaros naktį*, Vilnius: Vaga.
 Vyčinas 1994 – Vincas Vyčinas, *Didžiosios Deivės epocha*, Vilnius: Mintis.

Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė

Medžio motyvas Jono Juškaičio poezijoje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: eglė, beržas, mirties tema, *axis mundi*.

Straipsnis yra skirtas medžio motyvo prasmėms išryškinti Jono Juškaičio poezijoje. Remiamasi dviejų eilėraščių („Eglė vasaros naktį“ ir „Beržas“) analize iš rinkinio *Dešimt žodžių jazmino žiedui*. Atskleidžiamos etinės ir egzistencinės prasmės, ieškoma mitologinių, tautosakinių, religinių atitikmenų. Straipsnyje įrodyta, kad medžio motyvas Juškaičio lyrikoje funkcionuoja įvairiais pavidalais – ir kaip konkretybė, ir kaip abstrakcija. Dažniausi medžiai yra beržas, eglė, ąžuolas, gluosnis. Jų vaizdiniuose galima atpažinti daug mitologinių prasmių, jie iš tiesų yra *axis mundi*. Apibendrinama, kad medis Juškaičio lyrikoje iškyla kaip žmogaus būtį stabilizuojanti figūra, sujungianti laikus ir erdves, gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius, teigianti gyvenimo prasmę nuolatiniame mirties akistatoje.

Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė

The Motive of the Tree in Jonas Juškaitis' Poetry

S u m m a r y

Keywords: *birch tree, fir tree, the theme of death, axis mundi.*

This article is intended to bring out the meanings of a tree in Jonas Juškaitis' poetry. Reference is made to the analysis of two poems ("The Fir Tree in the Summer Night" and "The Birch Tree") from the collection of poems *Ten Words for the Jasmine Blossom*. The ethical and existential meanings are being revealed and the mythological, folkloristic, religious parallels are being explored in it. The article shows, how the motive of a tree in Juškaitis' lyrics manifests differently: both concretely and abstractly. Such trees as birch tree, fir tree, oak tree, willow are mentioned in his poems most often. Many mythological meanings are being revealed through them, they are truly *axis mundi*. The general meaning is that a tree is stabilizing the being of a man, connecting his periods of time and spaces, the worlds of the living and the dead, affirming the meaningfulness of life in the perpetual confrontation with death.

Virginija BALSEVIČIŪTĖ-ŠLEKIENĖ
Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedra
Lietuvos edukologijos universitetas
T. Ševčenkos g. 31
LT-08106 Vilnius
[balseviciute.v@gmail.com]